

ФОРМАНТ *-SELF*: НАСЛІДКИ РОЗВИТКУ ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКОГО ПРИКМЕТНИКА В СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ ІМЕННИК

У статті розглядається проблема форми зворотних займенників з синхронної та діахронної точок зору; аналізуються причини неоднотипності побудови зворотними займенниками своїх форм у першій та другій особі з одного боку, та у третій – з іншого. Стверджується, що ця неоднотипність спричинена переходом давньоанглійського прикметника *-self* в середньоанглійському періоді в іменник.

Проблеми пов'язані зі зворотними займенниками отримали висвітлення у численних роботах вітчизняних (І.П. Іванова, М.Я. Блох, Є.М. Гордон, І.П. Крилова) та зарубіжних (О. Есперсен, Дж. Едмонсон, Е. Кінан, Е. ван Гельдерен) дослідників.

Історія вивчення зворотних займенників в англістиці має звої традиції та здобутки. Однак, певні питання пов'язані з виділенням у окремий підклас, походженням, структурою, та їх функціонуванням, залишаються або недостатньо дослідженими, або дискусійними.

Парадигма зворотнього займенника включає, як відомо, наступні форми: *myself, yourself, ourselves, yourselves; himself, itself, herself, themselves* (рідше вживаними є форми *oneself, thyself, ourself*). Особливістю цього підкласу займенників є те, що їх можна структурно розкласти на відміну від інших типів займенників: вони включають основу, що збігається із присвійним займенником або з формою об'єктного відмінка особового займенника, і формант *self*. При аналізі парадигми зворотнього займенника виникає рад запитань: по-перше, чому зворотні займенники за своєю структурою відрізняються (присвійний займенник, як перший елемент, спостерігається в займенниках першої та другої особи, натомість об'єктний відмінок – у третій особі), хоча вони можуть вживатися практично в однакових моделях речення.

(1) *I looked at myself in the mirror. – He looked at himself in the mirror.*

Відповідаючи на дане запитання, не можна обійти наступне – якою частиною мови є елемент *self*. Загальноприйнятої точки зору для пояснення цього факту серед лінгвістів не існує. Проте з'ясування, якою частиною мови було і є слово *self*, дає можливість знайти причини неоднотипності форми зворотних займенників.

Мета даної статті – проаналізувати основні підходи лінгвістів до визначення, до якої частини мови належало та належить слово *-self*, та прослідкувати на базі ілюстративного матеріалу процес та наслідки переходу *-self* з однієї частини мови до іншої.

Відповідати на вищезазначені запитання потрібно як з синхронної, так і діахронної точок зору.

Отже, існує точка зору Е. ван Гельдерен, яка стверджує, що у формах першої та другої особи однини в структурі [займ. + *self*] останній елемент є іменником, а займенник є присвійним [1]. На користь твердження про елемент *self* як про іменник може слугувати зокрема сучасне словосполучення *one's second self*.

Критик цієї теорії Е. Кінан, підійшовши до цього питання з точки зору генеративної граматики, зазначає, що якби елемент *self* був іменником, то існували б моделі *Q+self*, де *Q = each, no, some*, тощо. Але таких словосполучень, на його думку, ні в сучасній англійській мові, ні в її історії не засвідчено. Крім того, можливо було б генерувати словосполучення на зразок *Arður's self, the king's self*, тощо. Е. ван Гельдерен наводить лише один такий приклад: *godds self* з *Cursor Mundi* (поч. XIV ст.) Тому Е. Кінан через низьку частотність вживання цієї моделі, особливо на початку середньоанглійського періоду та через повну відсутність моделі *Q+self* відкидає точку зору про те, що *self* є іменником [2: 347]. Але, разом з тим, в словнику зазначається, що *self* в сучасній англійській мові – іменник. І на підтвердження цього наводяться приклади:

(2) *He put his whole self into the job.*

(3) *... they began to reveal their true selves* [3: 1220],

де в першому реченні наявна модель *Q+self*, а в обох реченнях присвійні займенники виступають у функції означення; і друге речення, наприклад, можна було б трансформувати у наступне:

(3') *Everybody could see John and Mary's true selves.*

У цьому випадку найбільш прийнятною можна вважати точку зору І.П. Іванової, яка говорить про субстантивізацію давньоанглійського прикметника *self* (*sylf/seolf*); і вже в середньоанглійському періоді *self* – іменник [4]. Про це свідчать приклади вживання *self* після присвійних займенників. Тому нечастотність вживання моделі [іменник у присвійному (родовому) відмінку + *self*] у середньоанглійський період може свідчити про те, що в цей період саме відбувалася субстантивізація давньоанглійського прикметника *self*. Як зазначає Е. Кінан, на початку середньоанглійського періоду присвійний займенник перед елементом *self* у першій та другій особі множини, та в третій особі як однини, так і множини не зустрічається. Форми історично давального відмінка вживаються в третій особі, хоча засвідчено декілька випадків вживання *his self*, щоправда до XIII століття, коли утворилися структури [займ. + *self*]. Форми присвійного займенника в зворотному 1і та 2і особи множини зустрічаються починаючи з другої половини XIV ст. (Пр. (4), (5)), але і форми з давальним відмінком особового займенника у вищезгаданих особах зустрічаються після цього ще упродовж століття [2: 347]. (Пр. (6), (7)).

(4) *Now chese yourselven, wheither that yow liketh* [11: 88; 1227].

(5) *Pacience and I were put to be mettes,/And seten bi oureselve at a side borde* [12. 13.035-6].

(6) *For I have saved yowself, and youre sonnes after* [12: 11.049].

(7) *We fille acorded by us selven two* [11: 84; 811-812].

У Дж. Чосера зустрічаються випадки, коли *self* безсумнівно є прикметником.

(8) *in that selve grove.../He wolde make a fyr* [11: 45; 2860-2863]

Ці свідчення можуть уточнити гіпотезу, запропоновану І.П. Івановою, тобто визначити часові рамки, в яких відбулася субстантивізація *self*.

Що до присвійного займенника як елемента зворотного, І.П. Іванова зазначає, що оскільки найбільш вживаною була структура [займ. (Зі ос.одн. в дав.відм.) + *self*] - *himself* (*hymself*), то вона вже встигла закріпитися в мові, на відміну від паралельної форми *hisself*. Так, вона наводить приклад з різних рукописів "Cursor Mundi", де в одному випадку вживається присвійний займенник як перший елемент, а в іншому рукописі – об'єктний відмінок особового займенника:

(9) *And wro3t hisself in Dat labore.*

(9') *And wro3t him self in Dat labour.*

Разом з тим, зворотні займенники першої та другої осіб утворилися як поєднання присвійного займенника та вже іменника *self* [4: 122]. Цієї ж точки зору притримується і Е. ван Гельдерен [1].

Натомість, Е.Кінан стверджує, що перший елемент в займенниках *mi+self* та *bi+self* є не присвійними займенниками, а давальним відмінком особових займенників, але вони – фонологічно редуковані:

(10) д.а. Дав.в. 1ї ос. - *mē*, 2ї ос. – *þē* > с.а. *mi*(*my*), *þi*(*by*)

Е. Кінан пояснює це відповідністю давньоанглійського /ē/ середньоанглійському /i/ в деяких випадках, а саме відкритістю та ненаголошеністю складу, в той час як решта або закриті (*him, us, hem*), двоскладові (*hire*) або дифтонгальні (*eow*) [2: 348].

Можливість фонологічної редукції припускають і У. Бергетон і Р. Панчева [5]

Проте, за великим пересувам голосних, що стався в ранньо-новоанглійський період, саме /i/ відповідало б дифтонгові [ai], який сьогодні наявний в цих займенниках (*myself, thyself*). А якісна зміна давньоанглійського /ē/ середньоанглійським /i/ не засвідчена. Крім того, ця гіпотеза не пояснює наявність елемента, що відповідає присвійному займеннику в першій та другій особі множини.

Отже, спростувати або підтвердити гіпотезу Е. Кінана можна проаналізувавши словосполучення [займ. + *self*], починаючи з давньоанглійського періоду і прослідкувавши, які тенденції при побудові цих словосполучень переважали.

Морфологічно *self* у давньоанглійський період має парадигму притаманну прикметникам, а саме: має категорії відмінка, числа та роду; крім того, наявні як сильні, так і слабкі форми. При цьому, додавання до іменника або займенника прикметника *self* несло в собі інтенсифікуючу функцію. Саме на цьому терміні (а не на "емфатична функція") наполягають Е. Кьоніг та П. Зімунд [6: 98].

Так, у давньоанглійський період найчастотнішими є поєднання [займ.(дав.) + *self*] (11, 12).

(11) *Her swealt Herodus from him selfum ofsticod* [10: 3AD].

**Here died Herodus from piercing (with a knife) himself.*¹

(12) *þu þe self hafast/dædum gefremed...* [8: 953-954].

**You yourself have the deed done*

Також досить вживаними є конструкції [займ. (Ак.) + *self*].

(13) *Uþe ic swiþor/þæt ðu hine selfne geseon moste...* [8: 960-961].

**Wish I much that you him yourself see must*

(14) *Gif he nyte,.. geladige hine selfne...* [9: Preface].

if he doesn't know,... (let him) excuse himself

Ці дві моделі відповідають об'єктному відмінку в сучасній англійській мові.

Досить часто в давньоанглійських текстах зустрічається конструкція [займ. (Ген.) + *self*], але в цих випадках її значення не відповідає значенню відповідного зворотного займенника або інтенсифікатора в сучасній англійській мові.

(15) *Het ða Hildeburh... ade/hire selfre sunu sweolode befaestan...* [8: 1114-1115].

**Ordered Hildeburh ... her own son to fire to give.*

(16) *wið his sylfes sunu setl getæhte* [8: 2013].

**with his own son throne took.*

Аналогічне вживання все ще прикметника *self* залишається і в середньоанглійський період:

(17) *Thy selve neighebor wol thee despise* [11: 63; 114].

У прикладах (15) і (16) *self* має значення "own" (власний). При цьому займенник був не обов'язковим елементом конструкції і міг випускатися:

(18) *þonan Biowulf com/sylfes cræfte...* [8: 2359-2360].

since that time Beowulf got his own power...

Також є випадки, коли конструкція [займ. (Ген.) + *self*] зустрічається у значенні інтенсифікатора, тобто в значенні, де в сучасній англійській мові зустрічається зворотній займенник з давальним відмінком особового займенника та з присвійним займенником як першим елементом відповідно.

(19) *he his selfa ne mæg/for his unsnyttrum ... gepencean* [8:1733-1734].

He himself couldn't for his ignorance thank.

(20) *þin sylf þecest/lic mid leafum* [7: 877-8].

¹ * тут позначає дослівний переклад

(thou) thyself cover body with leaves.

Що до форм множини, які б могли доповнити гіпотезу Е. Кінана, то їх в давньоанглійських текстах знайдено не було, крім одного випадку вживання форми присвійного займенника як першого елемента зворотного займенника у формі двоїни:

(21) *Hwæt þu ... hæfst yfele gemearcod/uncer sylfra sið* [7: 791-792].

**What evil you have done to ourselves lately!*

Хоча існує значна кількість прикладів, що підтверджують гіпотезу Е. Кінана про первинність форм давального відмінка особового займенника в першій та другій особі однини як елемента зворотного займенника, які згодом могли редукуватися і співпасти з формою присвійного займенника, останні три приклади, очевидно, спростовують її.

Також можна внести уточнення до гіпотези І.П. Іванової: вже в давньоанглійському періоді міг існувати іменник *self*, і прикметник з іменником могли існувати в мові одночасно, проте остаточно субстантивізація прикметника *self* з його подальшим зникненням відбулася лише наприкінці середньоанглійського періоду.

Поліфункціональність слова *self* у давньоанглійському періоді не виключає тієї можливості, що поряд з прикметником існували омонімічні іменник та займенник. Останнє твердження потребує більш детального дослідження.

Отже, становлення форми зворотних займенників не було однозначним процесом і включало в себе процеси занепаду (відмирання рідковживаних форм), конституювентної інтерпретації та аналогії.

Також слід зазначити, що увага більшості діахронічних досліджень приділяється розвитку форми зворотних займенників, та її лексикалізації, проте, недостатньо висвітленим є питання, чому дві вільні морфемні об'єдналися в одну, чому інтенсифікатор почав додатково інтерпретуватися рефлексивно. Це також може бути полем для подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. van Gelderen, Elly. A History of English Reflexive Pronouns. John Benjamins, Amsterdam 2000, 277 p.
2. Keenan E.L. Explaining the Creation of Reflexive Pronouns in English / Studies in the History of English: A Millennial Perspective. Mouton de Gruyter: 2002, P. 325 - 355.
3. Longman Dictionary of English Language and Culture. Fifth impression with corrections. Longman, 2002. – 1568 p.
4. Иванова И.П., Чахоян Л.П., Беляева Т.М., История английского языка. Учебник. Хрестоматия. Словарь / СПб.: Издательство "Лань", 2001. – 512 с.
5. Bergeton, U., Pancheva R., A New Perspective on the Historical Development of English Intensifiers and Reflexives / S. Anderson and D. Jonas (eds.). Oxford University Press. 2005. – P. 168-192.
6. König E., Siemund P. Intensifiers as Targets and Sources of Semantic Change / Meaning Change – Meaning Variation. R.Eckardt, K.von Heusinger (eds.) Workshop. Konstanz, 1999, Vol. I, P. 97-109.
7. The Junius Manuscript(Oxford, Bodleian Library, MS Junius 11) // www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/texts/a1
8. Beowulf. Verse Indeterminate Saxon // www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/texts/b1
9. The Parker Chronicle and Laws (Corpus Christi College, Cambridge, MS. 173) facs. edd. Robin Fowler and H. Smith. // www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/texts/prose/laws.
10. The Anglo Saxon Chronicle. Manuscript A // www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/texts/asc
11. Chaucer, Geoffrey, The Canterbury tales: Electronic Text Center, University of Virginia Library // etext.lib.virginia.edu/toc/modeng/public/Cha2Can.
12. William Langland, The vision of Piers Plowman. Corpus of Middle English Prose and Verse // quod.lib.umich.edu/cgi/t/text/text-idx?c=cme;cc=cme;rgn=main;view=toc;idno=PPILan

Матеріал надійшов до редакції 05.05.2008 р.

Гурин О.В. Формант -self: последствия развития древнеанглийского имени прилагательного в среднеанглийское существительное.

В статье рассматривается вопрос формы возвратных местоимений с синхронической и диахронической точек зрения; анализируются причины различия построения возвратными местоимениями своих форм в первом и втором лице с одной стороны, и в третьем – с другой. В статье утверждается, что это различие вызвано переходом древнеанглийского имени прилагательного –self в среднеанглийский период в существительное.

Hirin O.V. Constituent -self: the Consequences of Development of the Old English Adjective into the Middle English Noun.

The paper deals with the question of the form of reflexive pronouns from the synchronic and diachronic points of view; the reasons of the difference in the ways the pronouns build their forms in the first and second person on the one hand, and in the third person on the other are analyzed. The paper argues that the difference was caused by the development of the Old English adjective –self into the Middle English noun.